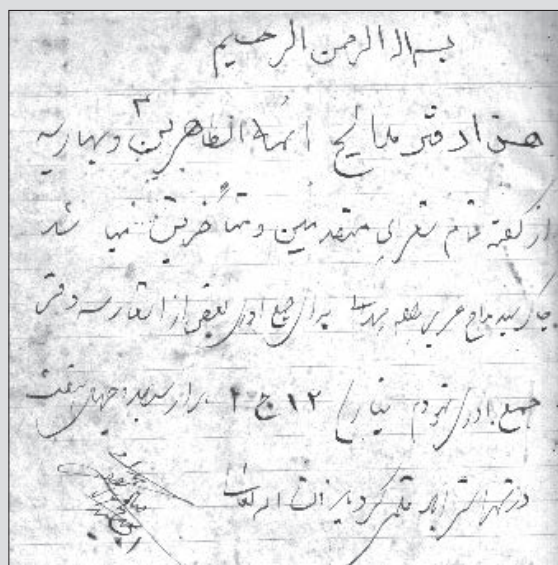


قفسه کتابخانه
ادبیات عاشورایی
معرفی دو نسخه دستنویس



نویسنده: مریم محمد شفیع



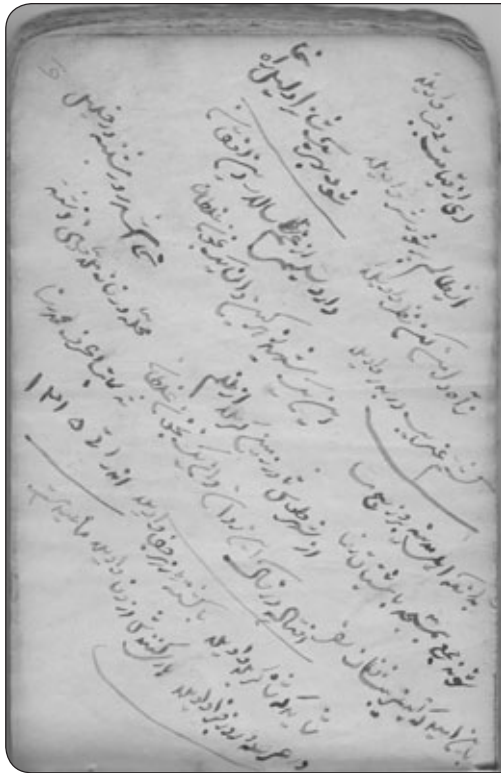
صفحه عنوان دفتر دوم از مجموعه دستنویس مدایح و مرثی
گردآوری در ۱۲ ج ۱ / ۱۳۴۷ ق توسط سید مداح

یکی از ارکان جدایی ناپذیر آیین های عاشورایی، ادبیات است. به عبارت صحیح تر می توان گفت آیین های عاشورایی بر محور ادبیات آیینی استوار هستند. در طول تاریخ، شاعران شیعه اشعار بی شماری تحت عناوین نوحه، مرثیه، مجالس تعزیه و غیره در توصیف واقعه ی کربلا، شهداء، آن و لعن یزیدیان سروده اند، که این اشعار در ضمن برگزاری اغلب آیین های عاشورایی در قالب نوحه خوانی، تعزیه خوانی، پامنبری خوانی، پرده خوانی، شبیه خوانی و... قرائت شده و می شوند.

همواره نوحه خوانان، تعزیه خوانان و... در جستجوی اشعار پُر سوز و گداز بوده‌اند و هرکدام از آن‌ها دفاتر متعددی مشتمل بر گزیده‌ای از این اشعار را برای خود ترتیب می‌دادند. از آن‌جا که هر شاعر خوش قریحه‌ی شیعه سرودن اشعار در این زمینه را بر خود لازم و واجب دانسته و هر شیعه‌ی صاحب‌خط و خوش‌صدا، کتابت و قرائت این اشعار را پُر ثواب می‌دانست، نسخه‌های دستنویس متعددی از مجموعه اشعار عاشورایی در قالب‌های مختلف به یادگار مانده است. در این مقال دو نمونه از این نسخه‌های دستنویس معرفی خواهد شد.

۱- بیاض نوحه و مرثیه (نظم فارسی- شعر آیینی)

این بیاض شامل مجموعه‌ای از اشعار آیینی است که در موضوعات مدح پیغمبر (ص)، امیرالمؤمنین (ع)، مرثیه‌های امام حسین (ع)، حضرت زینب، فاطمه صغرا، طفلان مسلم، حضرت علی اکبر، امام موسی کاظم، مرثیه و ماده تاریخ فوت میرزای شیرازی و... در قالب‌های مختلف شعری چون مثنوی، غزل، قصیده، چهارپاره، ترجیع‌بند و... و برای مجالس سینه‌زنی، تعزیه و... به زبان فارسی سروده شده است. البته لازم به ذکر است که تنها یک شعر در این مجموعه به زبان ترکی است.



صفحه‌ای از بیاض نوحه و مرثیه به خط ملا محمد رضا اندراتی به تاریخ ۱۳۱۵ ق

اختلاف تاریخ تحریر و فاصله‌ی ۳۵ ساله بین قدیمی‌ترین تاریخ کتابت و جدیدترین تاریخ کتابت، یعنی از ۱۲۸۰ تا ۱۳۱۵ ق، نشان می‌دهد که یا تحریر این بیاض از سال ۱۲۸۰ ق

شروع شده و تا سال ۱۳۱۵ ق تکمیل شده است و یا این که شخصی مجموعه‌ی این اشعار را که در اوراق پراکنده‌ای نوشته بوده، بعدها به هم دوخته و به صورت بیاض درآورده است. برخی از اشعار این بیاض فاقد نام و تخلص شاعر هستند، اما در برخی از آن‌ها تخلص یا نام شاعر آمده که این سرایندگان عبارتند از: سعدی، جودی، سیاح، سالک، یغما، ملا محمدرضا ابن ملا عیسی اندراتی و...

خط این مجموعه مختلف است. برخی شکسته، برخی نسخ و برخی نستعلیق، اما در مجموع

همگی خطوط ضعیف و ناخوش است. تعداد زیادی از اشعار بدون نام کاتب پایان یافته‌اند. تعدادی از کاتبانی که نام آن‌ها آمده عبارتند از: ۱- جعفر شبیه خوان و روضه خوان و شکارچی ۲- یدالله سالیکندی ۳- ملا محمدرضا ابن ملا عیسی اندراتی ۴- زین العابدین بالاجاده ای ۵- شیخ آق‌احسن

تعداد زیادی از اشعار به خواهش ملامحمدرضا اندراتی نوشته شده و ظاهراً بیاض در زمان وی و توسط خود وی جمع آوری شده است. در بین اشعار این مجموعه، تنها یک مورد است که به خواهش ملاغلامرضا بالاجاده ای کتابت شده است.

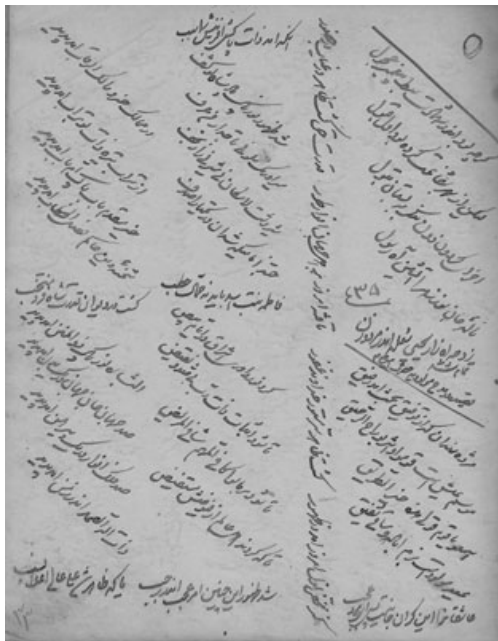
محل کتابت اشعار نیز مختلف است. برخی در خلیل محله (خلیل شهر)، برخی در شهر اشرف (بهشهر) و برخی هم در چهارده کلاته کتابت شده‌اند.

تاریخ کتابت اشعار هم از ۱۲۸۰ق شروع شده و شامل تواریخ ۱۲۹۰ق، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴ و ۱۳۱۵ق است.

کاغذ این نسخه از نوع فرنگی به رنگ‌های نخودی و حنایی است که در برخی قسمت‌ها آسیب شدید دیده، و جلدین نسخه ساقط و اوراقی از ابتدا و انتهای آن نیز کسر است. قطع نسخه نیز جیبی و تعداد اوراق آن ۵۸ برگ است. این بیاض جزو مجموعه‌ی نسخ خطی اهدایی محمود اخوان مهدوی به گنجینه‌ی نسخ خطی مؤسسه فرهنگی میرداماد می‌باشد.

۲- مجموعه مدایح و مراثی (نظم فارسی- شعر آیینی)

این مجموعه‌ی دستنویس در سده‌ی چهاردهم هجری توسط شخصی به نام سیدصالح ابن سیدکاظم عربی کاظمینی همدانی استرآبادی المسکن، مشهور به «سیدمداح»، گردآوری شده و شامل سه قسمت عمده است. خط مجموعه؛ نسخ و نستعلیق و شکسته‌ی مختلف السطر و تاریخ کتابت اشعار؛ از ۱۳۴۳ق تا ۱۳۵۳ق است. محل کتابت اشعار نیز شهرهای همدان، استرآباد و مشهد بوده و کاتبانی که نام آن‌ها در مجموعه آمده عبارتند از: ۱- عبدالرسول ابن حاجی محمدتقی



صفحه‌ای از مجموعه دستنویس مدایح و مراثی. گردآورنده: سیدمداح. سده ۱۴ه ق

استرآبادی ۲- سید صالح عربی زاده همدانی استرآبادی (سیدمداح) ۳- صادقعلی صفاپور
اردبیلی استرآبادی (صفاعلیشاه) ۴- شاطر اسدالله شاهرودی ۵- سید حسن شاهین ساز
نوحه خوان طهران.

کاغذ نسخه؛ فرنگی حنایی و خط دار نباتی و نخودی، جلد آن تیماج قهوه‌ای سوخته، ساده
و بدون نقش، دارای سرطل، قطع آن نیز وزیری و شامل ۲۴۵ برگ است. این مجموعه‌ی
دستنویس جزو مجموعه‌ی نسخ خطی اهدایی محمود اخوان مهدوی به گنجینه‌ی نسخ
خطی مؤسسه فرهنگی میرداماد است.

سه قسمت عمده‌ی این مجموعه عبارتند از:

الف- جنگ مناقب و مصائب (نظم فارسی- شعر آیینی)

سرایندگان: هاشمی، نجم، شکوهی، خوشدل، جیحون، ریاضی، فایز، فناپی، شوقی، صامت و...
گردآورنده: سیدمداح

تاریخ گردآوری: جمادی الاول ۱۳۴۳ق

ب- دفتر مدایح ائمه و بهاریه (نظم فارسی- شعر آیینی)

سرایندگان: شهاب، مبهوت، حیدری، شوقی، جوزا، مظهر همدانی، نظام الشعرای قزوینی،
صغیر اصفهانی، صفایی، صباغ، مشتاق سمنانی، حجت شیرازی، صفاعلیشاه، عبهری
استرآبادی و...

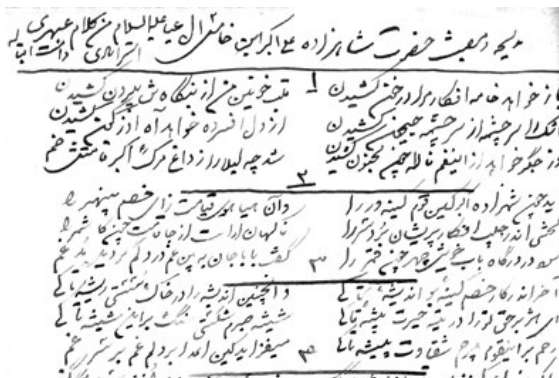
گردآورنده: سیدمداح

تاریخ گردآوری: جمادی الاول ۱۳۴۷ق در شهر استرآباد

ج- نوحه (نظم فارسی- شعر آیینی)

سراینده: محمدعلی خان متخلص به سروش (شمس الشعرا اصفهانی)
گردآورنده: سیدمداح

تاریخ گردآوری: ۱۳۵۳ق



صفحه آغاز مرثیه حضرت علی اکبر، سروده محمدعلی عبهری استرآبادی
از مجموعه دستنویس مدایح و مرثی سیدمداح